

Fellegi Zsófia¹

RÖVID BEVEZETŐ A DIGITÁLIS BÖLCSÉSZETBE (INKÁBB) DIÁKOK, (MINT) KUTATÓK SZÁMÁRA

Eileen GARDINER and Ronald G. MUSTO. *The Digital Humanities:
– A Primer for Students and Scholars*. Cambridge: Cambridge University Press,
2015, 288 lap –

A szerzők évtizedes tapasztalatokkal rendelkeznek a digitális bölcsészet, azon belül is főként az e-publikálás területén. A könyv bevezetőjében egyrészt vállalják, hogy bemutatják a digitális bölcsészetet, feltérképezik annak területeit, eszközeit és módszertanát, másrészt, hogy reflektálnak ennek az újonnan kialakult interdiszciplinának az elméleti kérdéseire. Amint az előszóból megtudhatjuk, a könyv ötletét Eileen Gardiner² 2010-es Fulbright-ösztöndíja inspirálta, melynek keretében digitális bölcsészetet oktatót a National University of Ireland hallgatóinak. Könyvvé pedig azután formálódott, hogy Ronald Mustóval³ átvették a Medieval Academy of America vezetését.

A szerzők jó érzékkel választották ki a könyv megírásának pillanatát, hiszen – ahogy fogalmaznak – a digitális bölcsészet már elég régóta létezik ahhoz, hogy a bölcsészek tudjanak a létezéséről. Számos sikeres és kudarcba fulladt projekten vannak túl a digitális bölcsészettel foglalkozó kutatók, azonban csupán kevés munka foglalkozik a terület alapos áttekintésével. A bölcsészek pedig, bár kíváncsiak, mégis sokukat megrémiszi a szakterület technikai komplexitása (8–9). Az áttekintő jelleg ellenére az elmúlt négy év során igen kevesen – a Google Scholar⁴ szerint mindössze hatvannyolcan, a kiadó adatai szerint⁵ pedig csak tizennyolcan – hivatkoztak

---

¹ A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, DigiPhil-munkatárs.

² Gardiner a Centre of Medieval Studies (University of Bristol) kutatója, az Italice Press szerkesztője, a *Hell-On-Line* portál (hozzáférés: 2019.11.18, <http://www.hell-on-line.org/>) létrehozója, amely a különböző vallások pokolvízióit gyűjti össze.

³ Ronald G. Musto 1985 óta dolgozik az Italice Pressnél, emellett 1985 és 2011 között az ACLS Humanities E-book társigazgatója volt, Gardinerrel együtt. Közös könyvük, a *The Digital Humanities: A Primer for Students and Scholars* 2015 júniusában jelent meg a Cambridge University Press gondozásában.

⁴ A Google Scholarban elérhető hivatkozások a kötetre, hozzáférés: 2019.11.18, https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=The%20digital%20humanities%3A%20A%20primer%20for%20students%20and%20scholars&author=E.%20Gardiner&author=R.%20Musto&publication_year=2015.

⁵ A Cambridge University Press oldalán elérhető hivatkozások a kötetre, hozzáférés: 2019.11.18, https://app.dimensions.ai/discover/publication?subset_publication_citations=pub.1098664356.

a kézikönyvre. A fent említett adatok alapján elmondható, hogy valószínűleg a kézikönyv vagy nem jutott el a szélesebb kutatóközönséghez, vagy nem tartották relevánsnak, szemben például a Susan Schreibman, Ray Siemens és John Unsworth által szerkesztett *The Companion to Digital Humanities* című kötettel,⁶ melynek az első kiadására csak a Google Scholar szerint több, mint ötszázán hivatkoztak (ez pedig még akkor is jelentős különbség, ha figyelembe vesszük a megjelenések között eltelt hét évet). Ennek oka persze az is lehet, hogy a korábbi kiadvány jelen kötettel ellentétben ingyenesen elérhető a felhasználók számára.

A kötet felépítése jól tükrözi a bevezető fejezetben vázolt törekvéseket: a könyv első része egy tíz fejezetre felosztott, mindössze 180 oldalas monografikus jellegű leíró rész, amelyet közel negyven oldalt kitevő, digitális bölcsészeti eszközök leírását tartalmazó függelék követ. A kötet végén, a névmutató, a bibliográfia és a végjegyzetek mellett még helyet kapott egy szövszedet is. Amint kézbe vesszük a könyvet, rögtön feltűnik, hogy mindösszesen tizennégy darab illusztrációt tartalmaz, ami a digitális bölcsészet összefüggésében meglepő: e tudományterület többnyire bőven él a vizuális ismeretközlés eszközeivel. (Továbbá jelen kiadvány képeinek minősége sem éri el az elvárható színvonalat.)

Az első rész (*Introduction to the Digital Humanities*) abból indul ki, hogy „valami alapvetően megváltozott annak tekintetében, ahogy a digitális kor hozzáfér, megőrzi, összeköti és szétkapcsolja, megjeleníti a tudományt és ahogy reflektál rá, ezért elavulttá válhatnak a régi kategóriák, és megváltozhat az, ahogy a humanisták Petrarca óta gondolkodtak, kutattak, írtak, publikáltak, a tudós közösséggel együttműködtek”⁷ (2). A szerzők igyekeznek meghatározni, hogy a digitális bölcsészet fogalma pontosan mit takar, számos kész definíció közül azonban nem találtak olyat, amely minden aspektusát lefedhetné. Beszédesebb, hogy a területen kiemelkedő jelentőségűnek számító kötet, a *Debates in Digital Humanities*⁸ egy fejezete huszonegy definíciót idéz. Az interdiszciplína megértéséhez a szerzők szerint a bölcsészettudomány fogalmának időbeli változásain keresztül vezet az út. Ahogyan a fejezet végén láthatóvá válik, és erre a szerzők is felhívják a figyelmünket: a heroikus munka ellenére sem járnak sikerrel. A digitális bölcsészet széttartó tudományos gyakorlatok gyűjtőneve – a számítógépes nyelvészettől a régészeti célú háromdimenziós modellezésig –, ezért esélytelen néhány soros definíciókkal körülírni.

⁶ Susan SCHREIBMAN, Ray SIEMENS and John UNSWORTH, eds., *A Companion to Digital Humanities* (Oxford: Blackwell, 2004), hozzáférés: 2019.11.18, <http://www.digitalhumanities.org/companion/>. A Google Scholar-ban elérhető hivatkozások a kötetre, hozzáférés: 2019.11.18, https://scholar.google.hu/scholar?cluster=7333428967191905825&hl=hu&as_sdt=0,5. A második kiadásra, szintén a Google Scholar szerint 97-en hivatkoztak, hozzáférés: 2019.11.18, https://scholar.google.hu/scholar?cluster=2815206423109685037&hl=hu&as_sdt=0,5.

⁷ Saját fordítás.

⁸ Matthew K. GOLD, „Day of DH: Defining the Digital Humanities”, in *Debates in the Digital Humanities*, ed. Matthew K. GOLD (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012), 69–71.

Az elméleti bevezetőt követő fejezetek a digitális bölcsészet gyakorlati részére koncentrálnak. Jelen írásban nincs lehetőség arra, hogy minden fejezetet alaposan ismertessek, azonban néhány pozitívumra és hiányosságra mindenképpen érdemesnek tartom felhívni a figyelmet. A monografikus rész legnagyobb erősségei azok a fejezetek, amelyek összecsengnek a szerzők korábbi, kiadói tapasztalataival. A hetedik és kilencedik fejezet kiválóan foglalja össze az online publikálás lehetőségeit, eszközeit és folyamatát. Mindezen pozitívumok mellett meg kell említeni, hogy például a szerzői jogok kérdése, amelyet a szerzők nagyon alaposan járnak körül, sokat változott az elmúlt években, így a könyvben foglaltak elavulttá válhatnak. Ezen fejezetekben kiviláglik ugyanakkor a kézikönyv egyik erőssége, miszerint nem fél kényes kérdéseket feszegetni. Ilyen felvetés például, hogy a jól finanszírozott, nagy digitális bölcsészeti projektek, fejlesztések kiszorítják és marginalizálják a kisebb volumenű kutatási projekteket (6).⁹ Mindemellett felhívják a figyelmet arra is, hogy a felsőoktatásban tapasztalható költségcsökkentés és a bölcsészettudományok háttérbe szorulása, valamint az ennek következtében kialakuló bizonyítási kényszer ellenére a bölcsészet feladata változatlan: „útmutatás az emberiség létrehozta világhoz, e világ értelmezése. Ez alapvető küldetés a digitális korban is”.¹⁰

Az informatív és újszerű kérdéseket tárgyaló fejezetek mellett helyet kapnak ebben a részben olyanok is, amelyekkel kapcsolatban kétségek merülnek fel. Ilyen például a *Digital Environments*, amelyben főképp az egyes szervezetek honlapján megjelent leírásokat teszik közzé mindenféle magyarázat vagy értékelés nélkül. Egyet kell értenem Jared Eberle kritikájával:¹¹ ez inkább ingyen reklám az intézményeknek, mintsem valódi bemutatása digitális bölcsészeti szervezeteknek. A *Digital Tools* című fejezetben ugyanúgy szembeűnő az aránytalanság, ami a függelékben is érzékelhető, egyes részek kifejtettsége ugyanis alaposabb, mint más részterületeké. (Elég csak összevetni például a *Text Annotation* aprólékos kidolgozottságát a *Data Visualization* függelékbe szorított másfél soros leírásával szemben.)

Jóllehet a szerzők hangsúlyozzák, hogy a kézikönyvet nemcsak egyetemi hallgatóknak, hanem kutatóknak is szánják, nem járják körül azt a kérdést, hogy az egyes digitális bölcsészeti projekteknek a rendelkezésre álló eszközök kiválasztásakor figyelnie kell arra is, hogy melyek azok, amelyek a lehető legkevesebb informatikai szaktudással, költséghatékonyan alkalmazhatók. Ez azért fontos, mert többnyire nem érhető el olyan eszköz, amely minden kutatói igényt kielégít, és egyben megfe-

⁹ Vö. például a különféle volumenű projektek részletes elemzését a digitális filológia területén: Elena PIERAZZO, „What Future for Digital Scholarly Editions? From Haute Couture to Prêt-à-Porter”, *International Journal of Digital Humanities* (2019) 1: 209. <https://doi.org/10.1007/s42803-019-00019-3>.

¹⁰ Eileen GARDINER and Ronald G. MUSTO, *The Digital Humanities: A Primer for Students and Scholars* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 21. Saját fordítás.

¹¹ Jared EBERLE, „Review of Gardiner and Musto’s Digital Humanities”, hozzáférés: 2019.11.18, <https://jaredeberle.org/reviews/02-digital-humanities-review/>.

lel a nemzetközi digitális kulturális örökség elvárásainak (platformfüggetlenség, hosszú távú megőrzés és fenntarthatóság, nyílt forráskódú eszközök használata, adatbiztonság és metaadatok használata).¹²

Hiány nem csak itt érezhető, a szerzők ugyanis nem hangsúlyozzák a metaadatok, a nyílt névterek és ontológiák, valamint a szabványok fontosságát.¹³ A fent említett területek, illetve szempontok közül néhányal találkozunk a főszövegben és a függelékekben – a szöszedetben például a metaadat definíciójával –, de azzal a kérdéssel már nem, hogy az egyes projekteknek meg kell felelniük a korábban idézett nemzetközi elvárásoknak ahhoz, hogy a kutatóközösség által is elismert eredményeket érjenek el.

A függelékben a szerzők sorra veszik azokat a digitális eszközöket, amelyeknek egy digitális bölcsészeti projekt hasznát veheti. Ezeket használati területeik alapján csoportosítják, a 3D-modellezéstől a blogoláson és szöveggé kódoláson át egészen az adatvizualizációig próbálják lefedni a digitális bölcsészet területeit. A huszonkilenc altémára felosztott függelék első ránézésre rendkívül alapos gyűjtésnek tűnhet, azonban közelebbről megvizsgálva kiderül, hogy az eszközök tekintetében néhány kulcsfontosságú kezdeményezésre kevés figyelmet fordítottak. A szerzők ugyan leszögezik a bevezetőben, hogy a lista nem teljes, mégis hangsúlyozni kell, hogy kimaradtak olyan eszközök, amelyek a könyv célközönsége számára hasznosak lehetnek volna, míg bekerültek olyanok, melyeknek szerepe, ahogyan később látni fogjuk, kérdéseket vehet fel. A hiányzó eszközök közül csupán egyetlen példaként említem a TextGrid¹⁴ rendszerét, amely egy olyan kifejezetten kutatók számára fejlesztett WYSIWYM („What You See Is What You Mean”) virtuális kutatókörnyezet, amelynek segítségével grafikus felületen jelölőnyelvi átíratot készíthetünk; az eszköz 2011 óta elérhető a kutatóközösség számára. A digitális eszközökön túl helyet kaphattak volna azoknak a névtereknek és ontológiáknak a leírásai, amelyeknek az adatgazdagítás során a kutatási projektek nagy hasznát vehetik, mint például a VIAF és a Getty Vocabularies¹⁵ – mindeközben a GeoNames névtere szerepel a kö-

¹² PALKÓ Gábor, „Mit jelent a digitális filológia a szemantikus web korában”, *Magyar Tudomány* 177, 11. sz. (2016): 1316–1322.

¹³ Lásd PÁLVÖLGYI Mihály, *Információkereső nyelvek II.* (Budapest: Tankönyvtár, 2011), hozzáférés: 2019.11.18, https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_12_infkereso_nyelvek_ii_scorm_09/931_a_tezaurusz_helye_a_szablyozsi_spektrumban.html és SIMON András, „Rekord vagy háló – tudásreprezentációs eszközök személynévtér-építéshez gépi katalógusokból kinyert adatok alapján Névtér: új fogalom régi megoldás”, *Tudományos Művek Tára* 10 (2017), 496–506, hozzáférés: 2019.11.18, <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1083/10372>.

¹⁴ A TextGrid-projekt elérhetősége, hozzáférés: 2019.11.18, https://textgrid.de/en_US/projekt.

¹⁵ A VIAF jelenleg a legnagyobb nemzetközi névtér, amelyet a nagy nemzeti könyvtárak névtereinek összehangolásával hoztak létre, hozzáférés: 2019.11.18, <https://viaf.org/>. A Getty Vocabularies szabadon hozzáférhető ontológiákat tartalmaz, amelyek a tudományos területeket próbálják lefedni, mint például a Getty Art & Architecture, hozzáférés: 2019.11.18, <https://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/>. A GeoNames globális földrajzi adatbázis, amely szabadon

tet „Mapping” alpontjában. A hiányosságok mellett feltűnő, hogy több olyan eszköz leírását és elérhetőségét találjuk a függelékben, amelyek már 2015-ben is a mindennapi élet részét képezték, és talán kevésbé kapcsolódnak a digitális bölcsészethez mint tudományos praxishoz, így például a Google Dokumentumok, illetve a Skype.

A bevezetőben kiemelik a szerzők, hogy a függelék csupán lista, és az eszközök leírása javarészt megegyezik a honlapokon elérhető információkkal, tehát nem fogalmaznak meg értékvéleletet velük kapcsolatban. Bizonyos szempontból érthető ez az attitűd, hiszen a különböző kutatásokhoz különböző eszközök lehetnek megfelelőek, azonban jelentősen emelte volna a gyűjtés értékét, ha azt a szempontot is figyelembe vették volna, hogy az általuk felsorolt eszközök mennyire fenntarthatók, biztosított-e a folyamatos fejlesztés, frissítés. Azért is különösen releváns ez a kérdés, mert például az egyik általuk felsorolt blogfelület, az Open Salon nem sokkal a könyv elkészülte után, de még megjelenése előtt, 2015. március 31-én megszűnt.¹⁶ A könyv célközönségét figyelembe véve szerencsésebb lett volna egy szűkebb, ám sokkal koncentráltabb, több információval szolgáló gyűjtés.

A függelékkel követő szöveget a szerzők saját bevallása szerint is az interneten található definíciókon és Wikipédia-szócikkek alapján (233). Bár a szerzők nem térnek ki erre a kérdésre, magam is azt tapasztaltam, hogy informatikai fogalmak/eszközök/problémák leírásában manapság a legpontosabb, legfrissebb leírásokkal a közösségi együttműködésre épülő internetes források szolgálnak (akár általános célúak, mint a Wikipédia, akár programozók működtetik őket, mint a Stack Overflow), hiszen az egyes definíciók és kérdések rendkívül dinamikusán változhatnak. A szöveget egykét mondatos, tömör definíciókkal segíti az olvasót a főszövegben hivatkozott eljárások megértésében. Összességében alapos, jól kidolgozott ez a rész, és bár elmondható, hogy a definíciók nagy részét körültekintően válogatták össze, itt is felfedezhetők alapvető hiányosságok. Ilyen például a Web 2 (amit Web 2.0-nak szokás írni), amelynek definíciója mindössze ennyiből áll: „weboldalak, amelyek a korábbi statikus oldalaknál fejlettebb technológiát használnak”.¹⁷ Be kell látnunk, hogy még a magyar Wikipédia-szócikk is komplexebb definícióval szolgál a jelenség kapcsán, mint amit ez a kutatóknak (is) szánt kötet nyújt. A Web 3.0 leírása esetén pedig bátran kijelenthetjük, hogy a kötet definíciója félrevezető, amennyiben a digitális bölcsészet összefüggésében kiemelt fontosságú szemantikus web problémakörét érdemben nem érinti. Idetartozik az a tény is, hogy Tim Berners-Lee nevét, aki a World Wide Web és a szemantikus web „atyja”, egyszer sem említi.

A kötet gyakorlati használhatósága kapcsán komoly „technikai” (ergonómiai) kétség is felmerül: a szöveget, a bibliográfiát és a főszöveg több mint félezer linket

---

hozzáférhető névadatokat és földrajzi koordinátákat tartalmaz, hozzáférés: 2019.11.18, <https://www.geonames.org/>.

¹⁶ Az Open Salonról szóló Wikipédia-szócikk elérhetősége, hozzáférés: 2019.11.18, https://en.wikipedia.org/wiki/Open_Salon.

¹⁷ Saját fordítás.

tartalmaz, a nyomtatott könyv olvasói számára azonban nem adott a lehetőség, hogy a linkeket optimális keretek között használhassák (tudniillik be kellene gépelniük több száz hosszú hivatkozást), de az e-book-formátum birtokosai is csak az e-olvasón tudják követni azokat.

Összességében elmondható, hogy a kötet egy digitális bölcsészeti bevezető kurzus, illetve egy digitális bölcsészeti alap- vagy mesterszak bevezető kurzusának segédanyagaként jó áttekintést nyújthat, ha az oktató megfelelően előkészíti a hallgatóknak a kötet feldolgozását. Ugyanakkor tény, hogy a kézikönyv nem elég részletes és célirányos olyan kutató számára, akinek útmutatásra volna szüksége digitális bölcsészeti projektek létrehozásában. Egy digitális bölcsészeti könyv kapcsán mindenképpen érdemes hangsúlyozni a technológia rohamos fejlődését, amely ugyan a szerzők szerint a kötet megjelenésének idején épp lassulni látszott, ám az elmúlt évek tapasztalata azt mutatja, hogy ez az érzés csalóka volt, hiszen a fejlődés és az elavulás továbbra is rendkívül gyors. Nem tudjuk, hogy a szerzők terveznek-e új, frissített kiadást, vagy szabadon hozzáférhetővé teszik-e a kötetet. A már korábban hivatkozott, nagy hatású *A Companion to Digital Humanities* első kiadása szabadon hozzáférhető, széles körben támaszkodnak rá kutatók és hallgatók egyaránt, s nyomtatásban javított második kiadása is elkészült.